

УДК 378.041

Євгенія Співаковська-Ванденберг

САМООСВІТНЯ КОМПЕТЕНЦІЯ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ЯК ПЕДАГОГІЧНА КАТЕГОРІЯ

А Здійснено дискурс досліджень вітчизняних і зарубіжних учених, в яких висвітлені підходи до тлумачення понять «компетентність», «компетентність майбутнього фахівця», «самоосвіта», «самоосвіта студента». Уточнена смислова характеристика самоосвітньої компетентності майбутнього вчителя як педагогічної категорії.

Ключові слова: компетентність, компетентність майбутнього фахівця, самоосвіта, самоосвіта студента, самоосвітня компетентність майбутнього вчителя.

Евгения Спиваковская-Ванденберг. Самообразовательная компетенция будущего учителя как педагогическая категория.

А Осуществлён дискурс исследований отечественных и зарубежных учёных, в которых освещены подходы к толкованию понятий «компетентность», «компетентность будущего специалиста», «самообразование», «самообразование студента». Уточнена смысловая характеристика самообразовательной компетентности будущего учителя как педагогической категории.

Ключевые слова: компетентность, компетентность будущего специалиста, самообразование, самообразование студента, самообразовательная компетентность будущего учителя.

Eugene Spivakovskaya-Vandenberg. Competence to self-education of the future teacher as a pedagogical category.

S The article is devoted to the discourse of works of Ukrainian and foreign scientists dealing with the approaches to defining the terms «competence», «future specialist's competence», «self-education», «student's self-education». The concept of future teacher self-education competence as a pedagogic category is specified.

Key words: competence, future specialist's competence, self-study, student's self-study, future teacher self-study competence.

Актуальність дослідження. Сучасний етап модернізації системи вищої педагогічної освіти в Україні характеризується пошуком ефективних механізмів впровадження інноваційних форм і методів навчання майбутніх фахівців освітньої сфери. У професійній підготовці студентів вищих педагогічних навчальних закладів активно запроваджуються нові підходи, серед яких компетентнісний є одним із провідних. Так, опанування нормативно визначених знань, умінь і навичок передбачає формування у студентів готовності практично діяти, а набуті компетентності сприяють особистісному професійному розвитку майбутнього вчителя, його самореалізації на етапі навчання та у подальшій професійній діяльності.

У процесі професійної підготовки майбутніх учителів особлива увага надається її якості, адже від них вимагаються ґрунтовні знання і навички швидко й оперативно реагувати на зміни у професійному середовищі та суспільстві, вміння самостійно навчатися протягом усього життя. З огляду на викладене, актуальність дослідження самоосвітньої компетентності майбутніх учителів як педагогічної категорії зумовлюється тим, що на сучасному етапі розбудови системи освіти в Україні необхідним є з'ясування сутнісної характеристики базових понять і термінів як освіти загалом, так і вищої освіти зокрема, що позначається на ефективності забезпечення освітньої

якості. Метою цієї наукової розвідки є здійснення дискурсу напрацювань вітчизняних і зарубіжних учених із окресленої проблеми, що дасть змогу визначити зміст поняття «самоосвітня компетентність майбутнього вчителя». Досягнення визначеної мети, на наш погляд, буде результативним за умови розв'язання такого завдання: на основі узагальнення підходів учених до тлумачення базових понять дослідження «компетентність», «компетентність майбутнього фахівця», «самоосвіта», «самоосвіта студента» уточнити сутнісну характеристику самоосвітньої компетентності майбутнього вчителя як педагогічної категорії.

Виклад основного матеріалу. Передусім, зазначимо, що семантичне походження поняття «компетентність» (від лат. – competens) дає змогу визначити його сутнісну характеристику – належний, відповідний.

Узагальнюючи наукові підходи вчених до тлумачення поняття «компетентність», С. Сисоєва та І. Соколова зауважують, що дослідники визначають це поняття як систему взаємопов'язаних сфер діяльності: мотиваційно-теоретичної, практико-прикладної та дослідницько-рефлексивної (В. Білов, К. Махмурян, Є. Соловйова); достатній рівень професійних знань, умінь і навичок фахівця (Н. Коломінський, С. Смірнов,

Є. Шорт), досвід і теоретико-прикладну підготовленість до застосування знань (В. Шепель); вміння актуалізувати накопичені знання в процесі реалізації професійних функцій (Є. Зеєр) та конструктивно діяти в соціальних умовах, що змінюються (В. Дьомін); досвід соціальної діяльності (Я. Цехмістер) або життєвий досвід, необхідний для розв'язання життєвих завдань і побудови продуктивного життя як індивідуального проекту (І. Єрмаков); готовність фахівця приймати оптимальні рішення завдяки наявності певних знань, умінь і навичок (В. Міжериков); базовий компонент поняття «культура», що сприяє формуванню спеціаліста високої культури (О. Бондаревська); якісний і результативний показник сформованості професійних знань і вмінь щодо реалізації їх у діяльності (В. Гершунський); специфічну здатність, необхідну людині для ефективного виконання конкретної дії в предметній галузі, що охоплює вузькоспеціалізовані знання, специфічні предметні навички, способи мислення, а також розуміння відповідальності за свої дії (Р. Джон); здатність особи реалізовувати знання і навички в новій ситуації (Н. Мілованова, В. Прудасва); кваліфікаційну характеристику особи, що властива їй у момент включення у діяльність (О. Проворотов, О. Смолянінова) або індивідуальну характеристику міри відповідності потребам професії (А. Маркова) [8, с. 151–152]. Ми означили суголосність нашої дослідницької позиції з тлумаченням поняття «компетентності майбутнього фахівця» як цілісного, інтегративного, багаторівневого особистісного утворення, яке є результатом здобуття кваліфікацій у процесі професійної освіти [8, с. 155].

Наступним дослідницьким кроком у досягненні мети цього локального дослідження є з'ясування сутнісного змісту поняття «самоосвіта». Так, в «Енциклопедії освіти» наведено таке тлумачення: «Самоосвіта – самостійна пізнавальна діяльність людини, спрямована на досягнення певних особистісно значущих освітніх цілей: задоволення загальнокультурних запитів, пізнавальних інтересів у будь-якій сфері діяльності, підвищення професійної кваліфікації тощо» [6, с. 798]. Оскільки самоосвіта майбутнього вчителя має свою специфіку, важливо охарактеризувати особливості самостійної пізнавальної діяльності студентів сучасних педагогічних ВНЗ.

Аналіз інформаційних джерел засвідчує, що в науковому обігу є багато праць, які розкривають сутність самостійності, зміст самостійної пізнавальної діяльності студентів, що створює теоретичну основу для визначення поняття «самоосвіта майбутнього вчителя» у контексті євроінтеграційних процесів, що є характерним для сучасного етапу розвитку ВНЗ України. Коротко охарактеризуємо ці праці.

Так, дослідження М. Фреймана і С. Фреймана дають підстави тлумачити поняття «самостійність» як особистісну рису студента, що виявляє себе у здатності визначати та модифікувати способи розв'язання навчальних завдань без активного контролю викладача. Як стверджують науковці, самостійність реалізується у процесі докладання розумових зусиль і передбачає існування внутрішніх мотивів вияву мисленнєвої активності студента, усвідомлення ним сенсу й мети навчання, зацікавлення позитивним результатом пізнавальної діяльності, здатність відстоювати власну позицію, орієнтуватися в новій

ситуації, самоконтроль [10]. А. Хуторський виокремлює тип навчальної діяльності – «індивідуальне самонавчання», де самостійна робота є формою організації навчання [11, с. 306].

На думку В. Король і О. Савченко, самостійна пізнавальна діяльність за своєю суттю є плановою, організаційно та методично спрямованою і здійснюється без прямої допомоги викладача для досягнення конкретного результату [5, с. 13]. Складовою самостійної пізнавальної діяльності вчені вважають самостійну роботу, що виконується під керівництвом і контролем викладача за рахунок зменшення аудиторних занять. Ю. Палеха, В. Герасимчук, О. Шиян розглядають означене поняття як форму навчання, під час якої «студент засвоює необхідні знання, оволодіває вміннями та навичками, навчається плановірно, систематично працювати, мислити, формувати свій стиль розумової діяльності» [7, с. 140]. Учені висловлюють думку, що відмінність самостійної пізнавальної діяльності від інших форм навчання полягає в тому, що вона передбачає здатність студента організувати свою діяльність відповідно до поставлених завдань [7, с. 140].

В. Козаков визначив досліджуване поняття як «специфічний вид учіння, головною метою якого є формування самостійності суб'єкта, який навчається». Учений переконаний, що формування знань, умінь і навичок студента здійснюється опосередковано через зміст і методи всіх видів навчальних занять [4, с. 15].

А. Алексюк запропонував класифікувати вияви самостійної пізнавальної діяльності студентів за місцем її проведення, за активністю і часткою розумової діяльності у її виконанні [1, с. 434].

О. Тимченко пропонує три підходи до визначення самостійної пізнавальної діяльності студентів: 1) за участю викладача у здійсненні навчання; 2) як засіб досягнення конкретної мети; 3) як самостійну діяльність пізнавального характеру [9].

Теоретичну значущість для нашого дослідження має позиція В. Атаманюка і Р. Гуревича. Так, учені зазначають, що у процесі навчання відбувається саморозвиток майбутнього фахівця. При цьому роль викладача полягає у «ненав'язливій допомозі», спонуканні до подальшого розвитку, створенні студентів «найкращих умов для самостійного оволодіння знаннями» [2, с. 62]. У цьому контексті цілком слушною є думка С. Гончаренка про те, що «самоосвіта є невід'ємною частиною систематичного навчання в стаціонарних закладах, сприяючи поглибленню, розширенню і більш міцному засвоєнню знань» [3, с. 296].

Підґрунтям для розв'язання завдання цієї наукової розвідки становлять напрацювання зарубіжних учених з означеного питання. Так, у вищих закладах освіти США у науковому обігу є поняття «independent study» («незалежне навчання»), що означає пізнавальну діяльність, під час якої студенти працюють за індивідуальними навчальними планами-програмами і мають велику свободу добору засобів і методів засвоєння та обробки інформації. За даними ЮНЕСКО частка самостійної роботи студентів у США перевищує 65 %.

Слід зазначити, що у системі освіти багатьох країн Європи широко застосовуються індивідуальні форми та методи «незалежного навчання» (від англ. – *independent study*). Викладачі впроваджують підхід, в основі якого –

самостійне навчання студентів за умови мінімального контролю викладача та максимальної творчості студентів. Так, у польській педагогічній літературі проблема змістових аспектів самостійної пізнавальної діяльності студентів порушувалася багатьма авторами. Досліджуючи сутність самостійних пізнавальних дій студентів, Т. Томашевський [13] дійшов висновку, що самостійність є протилежністю пасивній, репродуктивній позиції тих, хто навчається. В. Оконь розглядає самостійність студентів через призму їх навчальних дій та мислення, визначаючи головною умовою розвитку самостійності розв'язування проблем [12].

Студіювання підходів до тлумачення досліджуваних понять в інформаційних джерелах свідчить, що у зарубіжній педагогічній літературі не існує прямого еквівалента понять «самоосвітня компетенція», «самостійна пізнавальна діяльність». Зокрема, у англійській педагогіці застосовується поняття «individual study» («самостійне навчання»), що має подвійне значення: «робота, яка здійснюється без участі викладача», та «індивідуальна робота викладача із конкретним студентом». У німецькій педагогіці застосовуються поняття «selbständige Arbeit» («самостійна робота») та «mittelbarer Unterricht» («опосередковане навчання»), «Unmittelbarer Unterricht» («безпосереднє навчання»), що вирізняються за часткою керівної ролі викладача. У педагогіці Австрії, Швейцарії поширене поняття «Stillarbeit» («тиха робота»), тобто робота, що здійснюється наодинці. Французька педагогічна наука оперує поняттям «le travail individuel» («індивідуальна робота»), що означає роботу, здійснену без участі викладача.

Зазначимо, що для педагогічної літератури більшості європейських країн характерною ознакою є порівняно незначна кількість наукових праць, у яких досліджуються проблеми самостійного навчання. Це пояснюється тим, що індивідуалізм та персоналізм стали невід'ємним, загально визнаним складником філософії освіти цих країн. Так, у вищих закладах освіти більшості зарубіжних країн самостійна робота студентів є основою їх навчання. Традиційні форми навчання (лекції, семінари, практичні заняття) лише допомагають студентам в організації їх самостійної пізнавальної діяльності.

Учені дійшли висновку, що індивідуальна навчально-пізнавальна діяльність студента полягає у самостійній роботі з першоджерелами, потребує застосування засобів розвитку вмінь і навичок практичного застосування набутих знань, упровадження в навчальний процес інноваційних комп'ютерних і мультимедійних технологій під опосередкованим керівництвом викладача (тьютора). Особливістю самостійної пізнавальної діяльності студентів багатьох країн Європи є те, що вона розвивається і застосовується передусім у дистанційній освіті.

Викладене дає підстави для здійснення певних теоретичних узагальнень.

Послідовно розкриваючи глибинну сутність поняття «самоосвітня компетентність майбутнього вчителя» через висвітлення підходів до тлумачення понять «компетент-

ність», «компетентність майбутнього фахівця», «самоосвіта», «самоосвіта студента» представимо своє розуміння його сутнісної характеристики як педагогічної категорії. На нашу думку, самоосвітня компетентність майбутнього вчителя – це професійно-індивідуальне новоутворення, яке є характеристикою результату професійної освіти і виявляється в ефективній самоосвітній діяльності особистості, включає його ціннісне ставлення до предмета та продукту цієї діяльності, інтегрує в собі знання, вміння, навички, досвід та особистісні властивості, що обумовлюють прагнення і здатність фахівця розв'язувати професійні проблеми, якісно виконувати фахові завдання, готовність до реалізації соціально важливого завдання – навчити молоду покоління самостійно опановувати різноманітну інформацію впродовж життя. Структура самоосвітньої компетентності майбутнього вчителя ґрунтується на єдності свідомості й діяльності, а його домінуючим блоком є такі системні характеристики як мотивація (спрямованість особистості та її види), якості (здібності, характер і його риси, психологічні стани й процеси), інтегральні характеристики особистості (самосвідомість, індивідуальний стиль, креативність).

Педагогу зі сформованою самоосвітньою компетентністю властиві ціннісні орієнтації, усвідомлення своєї унікальної місії у суспільстві, притаманні загальна і професійна культура, здатність до самореалізації, саморозвитку, самовдосконалення, стійка настанова на формування у своїх вихованців бажання вчитися, що сприятиме успішному входженню молоді людини в життя сучасного суспільства.

Окреслюючи перспективи подальших наукових розвідок, зазначимо, що ми зосередимо свій дослідницький інтерес на обґрунтуванні значущості інформаційно-комунікаційних технологій у формуванні самоосвітньої компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей на етапі набуття професійної освіти.

Література

1. Алексюк А. М. Педагогіка вищої освіти України. Історія. Теорія / А. М. Алексюк // Підручник. – К.: Либідь, 1998. – 560 с.
2. Атаманюк В. В. Самостійна робота у вищому навчальному закладі / В. В. Атаманюк, Р. С. Гуревич // Наукові записки. Серія: Педагогіка і психологія. – Вінниця. – 2002. – Вип. 6. – Част. 1. – С. 61–64.
3. Гончаренко С. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.
4. Козаков В. А. Самостоятельная работа студентов и её информационно-методическое обеспечение: учебное пособие / В. А. Козаков. – К., 1990. – 248 с.
5. Король В. М. Самостійна робота студентів університету як складова підготовки майбутнього фахівця / В. М. Король, О. П. Савченко // Організація самостійної роботи студентів / за заг. ред. В. М. Король, В. П. Мусієнко, Н. Т. Токової. – Черкаси: Вид-во ЧДУ, 2003. – С. 9–29.
6. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; головний ред. В. Г. Кремень. – К.: Хрещком Інте, 2006. – 1040 с.
7. Палаха Ю. І. Основи психології та педагогіки / Ю. І. Палаха, В. І. Герасимчук, О. М. Шиян // Навчально-методичний посібник. – К.: Вид-во Європейського університету фінансів, інформаційних систем, менеджменту і бізнесу, 1999. – 154 с.
8. Сисоєва С. О. Проблеми неперервної професійної освіти: тезаурус наукового дослідження: наук. вид. / С. О. Сисоєва, І. В. Соколов / НАПН України, Ін-т пед. освіти і освіти дорослих, МОН, Маріупольський держ. гуманіт. ун-т. – К.: Вид. д-м «ЕКМО», 2010. – 362 с.
9. Тимченко О. Т. Самостійна робота як дидактична категорія / О. Т. Тимченко // Педагогіка і психологія. – 2001. – № 3–4. – С. 64–68.
10. Фрейман С. Самостійність як важливий чинник організації педагогічного процесу / С. Фрейман, М. Фрейман // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка. – 2004. – № 5. – С. 6–9.
11. Хуторской А. В. Современная дидактика / А. В. Хуторской // Учебник для вузов. – СПб.: Питер, 2001. – 544 с.: ил. (Серия «Учебник нового века»).
12. Oko W. U podstaw problemowego uczenia się. – Warszawa, 1964. – 254 s.
13. Tomaszewski T. Z pogranicza psychologii i pedagogiki. – Warszawa, 1970. – 288 s.